

**УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ БЕЗБЕДНОСТИ**

ДИПЛОМСКИ РАД

**КОНТРОЛА СЛУЖБИ
БЕЗБЕДНОСТИ У
СРБИЈИ**

**Ментор:
Проф др Зоран Драгишић**

**Студент:
Јелена Бановић**

Београд, 2017. године

САДРЖАЈ

1. УВОД.....	3
2. Одређивање и значење појма „контрола“ и „надзор“.....	4
3. Најзначајнија међународна документа која се односе на демократску и цивилну контролу служби безбедности	4
4. Начела демократске и цивилне контроле служби безбедности.....	6
5. Службе безбедности у Републици Србији	7
5.1 Безбедносно-информативна агенција (БИА).....	7
5.2 Војнобезбедносна агенција (ВБА).....	9
5.3 Војнообавештајна агенција (ВОА).....	10
6. Контрола и надзор коју спроводи законодавна власт.....	12
6.1 Парламент – надлежности над службама безбедности.....	12
7. Извршна власт и контрола служби безбедности	15
7.1 Савет за националну безбедност.....	16
7.2 Биро за координацију.....	17
7.3 Канцеларија савета за националну безбедност.....	17
7.4 Генерални инспектор.....	18
8. Судска контрола служби безбедности.....	19
9. Интерна контрола служби безбедности.....	20
10. Организације цивилног друштва (ОЦД).....	22
11. Независне државне институције (НДИ).....	24
11.1 Заштитник грађана (омбудсман).....	24
11.2 Повереник за информације од јавног значаја и заштиту података о личности.....	26
11.3 Државна ревизорска институција.....	27
12. Надзор над применом посебних мера унутар служби безбедности.....	29
13. Уочене слабости при вршењу надзора над службама безбедности и препоруке за њихово унапређење.....	31
14. ЗАКЉУЧАК.....	34
15. ЛИТЕРАТУРА.....	36

1. Увод

У савременим државама почетком 21. века промена глобално безбедносног окружења довела је до пораста претњи као што су пролиферација оружја за масовно уништење, међународни организовани криминал, међународни тероризам, масовна имиграција, илегална трговина људима и робом која подлеже контроли, прање новца и сл.

Полазећи од посла којим се баве, јасно је да би службе безбедности требало да буду предмет одговарајуће демократске и цивилне контроле. Испитујући овај сложени друштвени феномен долазимо до питања да ли постоји општеприхватљив, универзални и примењив модел за њихову контролу. Многи истраживачи су се сложили да не постоји јединствен нити општеприхватљив модел за демократску и цивилну контролу служби безбедности.

Оно у чему се слаже већина научника и истраживача је да без обзира на то који облик контроле у демократским друштвима је доминантан, у већини земаља контролну активност служби безбедности спроводе законодавне, извршне и судске власти и цивилно друштво.

У овом раду анализираћу праксу која се односи на рад служби безбедности али и постојеће правне прописе у Републици Србији. Посматрајући примену важећих законских норми као и улогу свих актера који су задужени за спровођење контроле, мислим на законодавну, извршну и судску власт као и на независне државне институције, организације цивилног друштва и јавност.

Демократија тежи транспарентности у обављању јавних послова и тражи стриктно поштовање људских слобода и права. „Иако постоје да би штитиле безбедност и имовину грађана и њихових политичких заједница у којима грађани живе, у одређеним околностима постоји и опасност да саме службе постану потенцијални извор претњи“¹ Како би се то предупредило, владајуће политичке елите, успостављају сложен и комплементаран систем процедура и контролних механизма за спречавање таквих могућности. Тиме се жели осигурати подређеност служби безбедности цивилним властима и пштем интересу.²

¹ Hans Born, *Democratic and parliamentary oversight of the Intelligence Services, Practices and Procedures*, Working paper Series, no. 20, Genève, May 2002.

² Лазиф, Р. *Контрола служби безбедности*, Академија за националну безбедност, Јавно предузеће „Службени гласник РС“, Београд 2014.

2. Одређење и значење појма: „Контрола“ и „Надзор“

Под *контролом* се у најширем смислу подразумева оцена стања постигнутог резултата. У ужем смислу, контрола подразумева посебну активност трајног праћења реализације постављених задатака и упоређивање остварених резултата са постављеним циљем уз могућност исправке у случају одступања. Може се рећи да контрола представља трајнију активност посматрања и оцењивања туђег рада.³ Говорећи о контроли често наилазимо и на термин „надзор“ који је синоним појма контрола, али није редак случај да се употребљавају и са различитим значењем.

Термин *надзор* најчешће се одређује као надгледање, вођење рачуна о коме или чему, служба или брига о чувању реда, закона, вршењу послова и сл.

Неопходно је издвојити неколико битних елемената о значењима контроле управе. Политичка контрола управе је утврђења односима управе и политичких субјеката, превасходно парламента и владе.

Парламент законом оснива и укида министарства, уређује њихову надлежност и делокруг, утврђује њихову одговорност и одобрава средства за рад.

Влада доноси уредбе, одлике и друге подзаконске акте, усмерава и усклађује рад министарстава и других организација и државних институција.

Правна контрола управа има за циљ утврђивање законитости и правилности у раду органа управе, као и преузимање правних мера поводом санације грешака и превенције њиховог понављања.

У том смислу разликујемо:

1. **Управну (административну) контролу управе** – која остварује сама управа кроз своје:
 - а) Унутрашње хијерархијско уређење
 - б) Органе посебно специјализоване за вршење надзора (управна инспекција)
2. **Судску контролу управе** – надзор који над органима управе врше различити судови делујући посредно тј. преплићући се са другим гранама права и поступајући по уставној жалби; непосредно, оцењивањем законитости управних аката.

3. Најзначајнија међународна документа која се односе на демократску и цивилну контролу служби безбедности

Већина ранијих докумената међународног карактера, почев од Повеље УН, документа Савета Европе, ОЕБС, као и бројни међународни споразуми и разноврне конвенције, нигде ни не помињу демократску и цивилну контролу служби безбедности.

Први такав политички документ усвојен је на састанку држава чланица ОЕБС у Будимпешти 3. децембра 1994. године, под називом: „*Кодекс понашања о политичко-војним аспектима безбедности*“. Тиме је обезбеђења основа за почетак постављања правних норми у овој области. Овај документ истиче важност успостављања демократске

³ Драган Милков, *Управно право III – контрола управе*, Правни факултет у Новом Саду, Нови Сад 2012, стр.8.

и цивилне контроле над свим институцијама које користе силу и тражи од држава чланица да „демократску политичку контролу војних, паравојних и унутрашњих снага безбедности, као и обавештајних служби и полиције, сматрају неопходним елементима стабилности и безбедности“.

*Најзначајнија међународна правила и норме за контролу и надзор безбедносних служби*⁴

Организација	Норма/Стандард	Извор
УНДП (развојни програм УН-а)	Демократска контрола војске, полиције и осталих снага безбедности	Извештај о људском развоју (2002)
ОЕБС (Организација за европску безбедност и сарадњу)	„Демократска и политичка контрола војних, паравојних и унутрашњих снага безбедности, као и обавештајних служби и полиције“	Правилник о политичко-војним аспектима безбедности (1994)
Веће Европе (Парламентарна скупштина)	„Службе унутрашње безбедности морају поштовати Европску конвенцију о људским правима. Свака неусклађеност оперативних служби унутрашње безбедности са Европском конвенцијом о људским правима мора бити одобрена законом	Препорука бр. 1402 (1999)
ЕУ (Европски парламент)	У „копенхагенским критеријумима за приступ“ посебно навести: „правна одговорност полиције, војске и тајних служби...“	Програм 2000 , 9
Самит Северне и Јужне Америке	„Уставом прописана подређеност оружаних снага правно утемељеним органима власти у нашим земљама од суштинског је значаја за демократију.“	План деловања из Квебека (2001)
Међупарламентарна Унија	„Демократки надзор обавештајних структура треба да почива на јасном и изричитом законском оквиру на основу кога се уређује устројство обавештајних организација државним статутима које одобрава парламент.	<i>Парламентарни надзор безбедносног сектора: Начела, механизми и начини деловања, Приручник за парламентарце бр.5 Женева</i>
Скупштина Западно-европске уније (WEU)	„Захтева се од националних парламената да: 1) подрже планове реформе обавештајних система, истовремено бране и посебна овлашћења парламента , у циљу остваривања успешније и ефикасније провере начина прикупљања обавештајних података и начина коришћења прикупљених података.“	Резолуција бр. 113 (Скупштина ју је усвојила једногласно и без амандмана 4. децембра 2002. 9. заседање)

⁴ Јасмина Глишић, *Демократска цивилна контрола оружаних снага- савремене теоријске расправе*, ЦЦБО, Београд, 2005; Hans, Born, *Democratic Oversight of the Security Sector: What Does it Mean?*, DCAF, Working paper No 9, Geneva, April 2002.

4. Начела демократске и цивилне контроле служби безбедности

Демократска и цивилна контрола националних служби безбедности проистиче из начела поштовања владавине права и принципа уставности и законитости.

Правни оквир овакве контроле код нас дат је у Уставу Републике Србије (члан 99 став 1, тачка 6),⁵ а посебне гаранције садржане су у одредбама о људским и мањинским правима и слободама и о уређењу власти.

Контролу и надзор служби безбедности спроводе парламентарна, извршна и судска власт, али и независни државни органи (Повереник за информације од јавног значаја, Државна ревизорска институција, Заштитник грађана, Генерални инспектори, буџетске инспекције итд.).

Контролна овлашћења се могу разликовати по карактеру (формални/немоформални) као и по садржини и домету, у зависности од тога ко врши контролу.

Под сектором безбедности се подразумевају државне институције и организације које су овлашћене законом да употребе силу, да нареду њену употребу или прете истом у циљу заштите права грађана и интереса државе.⁶

Начела која се морају поштовати ради функционисања демократске и цивилне контроле:

Уставност и законитост – ово начело представља најважнији принцип функционисања свих видова контроле спроведеним над службама безбедности. Понашање свих субјеката у вршењу државне власти је засновано на уставу и законима.

Начело непристрасности и политичке неутралности – свако вршење контроле рада безбедносних служби мора се обављати објективно, без присуства личних или групних интереса, као и политичких интереса, а на основу законских норми.

Начело сврсисходности и правовремености – сваки вид контроле мора имати одређену друштвену сврху и као такав мора бити правовремен (закасна и неправовремена контрола нема велики значај у односу на правовремену)

Начело стручности – Ово начело наглашава да свако лице које врши контролу и надзор рада служби безбедности мора бити и стручно обучен (познавање законских процедура и сл.)

Начело разноликости и свеобухватности - Сви елементи морају чинити јединствену целину и бити функционално повезани, ту се мисли на све врсте демократских и цивилних контролних и надзорних елемената (који морају бити разнолики и промелјиви – у складу са друштвеним потребама у датом моменту)

⁵ Према коме Народна скупштина Републике Србије „надзире рад служби безбедности“.

⁶ Љубомир Стајић, Радослав Гађиновић, *Увод у студије безбедности*, Драслар партнер, Београд, 2007, стр. 89-115.

5. Службе безбедности у Републици Србији

У нашој земљи постоје три службе безбедности: једна цивилна и две војне. Те службе су: Безбедносно-информативна служба (БИА), која представља посебну агенцију Владе Републике Србије, затим Војно-безбедносна агенција (ВБА) као и Војно-информативна агенција (ВОА) које су органи управе у саставу Министарства одбране.⁷

5.1 Безбедносно-информативна агенција (БИА)

Безбедносно-информативна агенција (БИА) формирана је 19. фебруара 2002. године као посебна агенција Владе Републике Србије са статусом правног лица. Можемо рећи да је БИА цивилна, централна, национална служба безбедности и представља део јединственог безбедносно-обавештајног система Републике Србије.

Најважније надлежности безбедносно-информативне агенције:

1. заштита безбедности Републике Србије;
2. откривање и спречавање делатности усмерених на подривање или рушење Уставом утврђеног поретка Републике Србије;
3. истраживање, прикупљање, обрада и процена безбедносно-обавештајних података и сазнања од значаја за безбедност Републике Србије и информисање надлежних државних органа о тим подацима;
4. обавља и друге послове одређене Законом о БИА⁸

Овлашћења БИА

Законом је регулисано да припадници Агенције имају овлашћења да од државних и других органа, правних и физичких лица траже и добијају обавештења, податке и стручну помоћ од значаја за разјашњавање чињеница везаних за обављање послова из свог делокруга.

На основу одлуке суда, тј. наредбе надлежног истражног судије, ако је потребно из разлога заштите безбедности Републике Србије или у циљу спречавања, откривања и доказивања одређених кривичних дела, руководећи се принципима сразмерности⁹ и минимализације, Агенција може према одређеним физичким и правним лицима предузети одређене мере и радње којима одступа од начела неповредивости тајности писама и др. средстава општења, у поступку који је утврђен Законом о БИА и кривичном поступку.¹⁰

Организациона структура БИА

⁷ Закон о основама уређења служби безбедности, „Службени гласник РС“, бр. 116/07 и 72/12.

⁸ Закон о Безбедносно-информативној агенцији, службени гласник РС“, бр. 42/02 и 111/09.

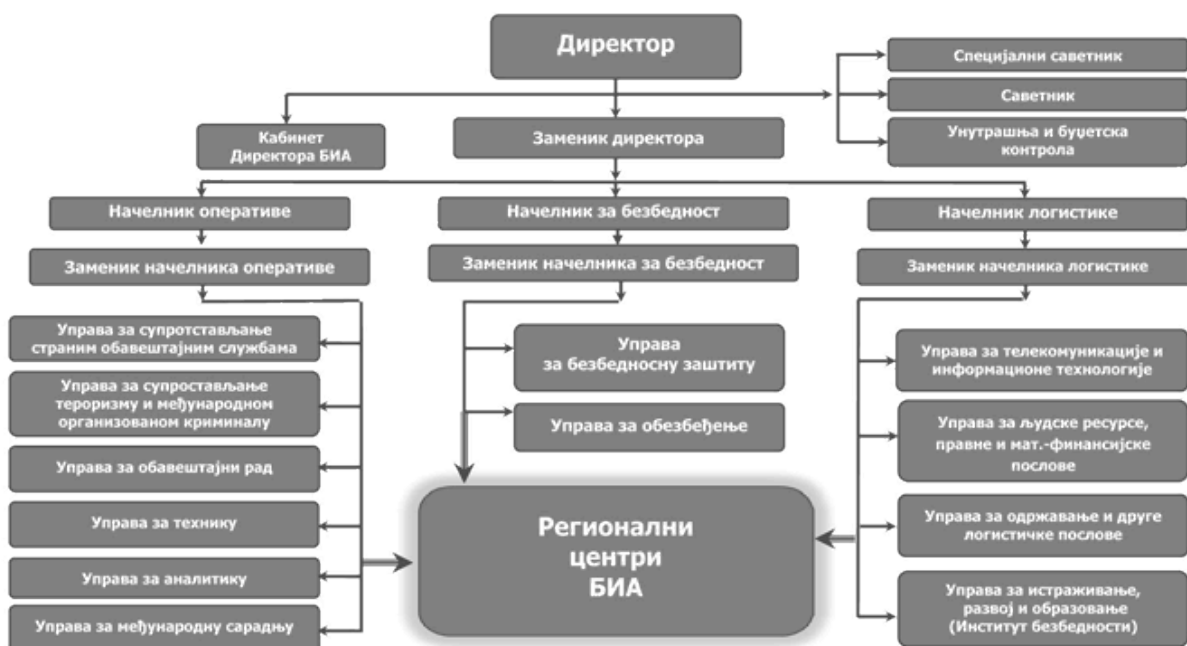
⁹ Члан 20. Устава Републике Србије, „Службени гласник РС“, бр. 98/06.

¹⁰ Члан 41. Устава Републике Србије.

Радам Агенције руководи директор , кога поставља и разрешава Влада. Директору у обављању послова помажу заменик директора (кога такође поставља и разрешава Влада), начелник за безбедност, начелник оперативе, начелник логистике, специјани савтеници и саветници.

За обављање непосредних послова из делокруга Агенције образоване су посебне организационе јединице, у зависности од сегмената рада, формиране су и управе које обједињују сродне послове, у оквиру којих су функционално повезана одељења, одсеци и групе. Териоторијалне организационе јединице су центри (у оквиру којих функционишу одељења, одсеци и испоставе).

Организациона шема БИА¹¹

¹¹ Организациона шема преузета са званичног сајта БИА <http://www.bia.gov.rs/rsl/o-agenciji/organizaciona-struktura.html> , Београд, мај 2017.

5.2 Војно-безбедносна агенција (ВБА)

Војно-обавештајна агенција ВБА је под садашњим називом формирана 29. септембра 2003. године, под наредбом министра одбране, као организациона целина министарства одбране. Под новим именом, са реформисаном организационом структуром, ВБА је почела са радом 1. јануара 2004. године.

Надлежности војно-безбедносне агенције:

Војно-обавештајна агенција је надлежна за безбедносну и контраобавештајну заштиту Министарства одбране (МО) и Војске Србије (ВС) у оквиру које обавља општебезбедносне, контраобавештајне и др. задатке и послове од значаја за одбрану Републике Србије, у складу са законом и прописима донетим на основу закона.

ВБА представља ресорну службу и стручни орган Министарства одбране као и део јединственог обавештајно-безбедносног система и система националне безбедности Републике Србије, чија је стратешка мисија према закону о ВБА и ВОА *:старање о безбедности система одбране, односно планирање, организовање и реализација контраобавештајних и безбедносних послова и задатака.*¹²

Организациона структура ВБА

ВБА је организована у централну и по територијалном и проблемском принципу на ниже организационе центре.

Централу ВБА чини руководно тело (директор, заменик директора и руководиоци јединица у централи) и организационе јединице у централи за: операције, аналитику, унутрашњу контролу и опште послове.

Организациона шема ВБА

¹² Закон о Војнобезбедносној агенцији и Војнообавештајној агенцији, „Службени гласник РС“, бр. 88/09, 55/12 – одлука УС и 17/13; www.vba.mod.gov.rs

5.3 Војно-обавештајна агенција (ВОА)

Војно-обавештајна агенција је формирана 14. септембра 2004.године. По свом модалитету деловања, областима истраживања, циљевима и положају, ВОА се може сврстати у војну, ресорну, спољно обавештајну службу безбедности.

ВОА је орган управе у Министарству одбране и део је јединственог безбедносно-обавештајног система и система националне безбедности Републике Србије.¹³

Надлежности војно-обавештајне агенције:

1. прикупља и проверава податке и информације, обрађује их, анализира, процењује и доставља надлежним органима;
2. чува прикупљене податке и информације у складу са законом, подзаконским актима и штити их од неовлашћеног откривања, давања, коришћења, губитка или уништавања;
3. сарађује и размењује информације и податке са службама, организацијама и институцијама Републике Србије које се баве безбедносно-обавештајним пословима, као и са службама других земаља и организација у складу са утврђеном безбедносно-обавештајном политиком, међународним уговорима и преузетим обавезама;
4. организује безбедносну заштиту објеката Министарства одбране и Војске Србије у иностранству и лица која су од стране Министарства одбране и Војске Србије службено упућена у иностранство;
5. планира, организује и спроводи безбедносну заштиту својих активности, лица, објеката и докумената;
6. прибавља, развија и користи информационе системе, системе веза и системе за пренос података, као и средства за заштиту информација;
7. штити опрему и средства која користи у раду од неовлашћеног приступа;
8. организује обуку припадника Војнообавештајне агенције, организује специјалистичке курсеве, врши истраживања, формира архиве и објављује сопствена издања;
9. планира, организује и спроводи унутрашњу контролу рада припадника ВОА;
10. захтева од надлежних служби безбедности безбедносне провере правних и физичких лица када је то неопходно за обављање послова из надлежности ВОА утврђених овим законом;
11. планира опремање и врши набавку ствари за своје потребе и обавља и све друге послове из своје надлежности¹⁴

¹³ Закон о основама уређења служби безбедности, „Службени гласник РС“, бр. 116/07 и 72/02.

¹⁴ Закон о Војнобезбедносној агенцији и Војнообавештајној агенцији „Службени гласник РС“, бр. 88/09, 55/12 – УС и 17/13.

Организациона структура ВОА

Војно-обавештајном агенцијом руководи директор који је непосредно одговоран ресорном министру. Директора и његовог заменика поставља и разрешава председник Републике Србије, на предлог министра одбране, ако је војно лице, а ако је цивилно лице – Влада, такође на предлог министра одбране.

ВОА је дужна да о свом раду редовно и по потреби информише Народну скупштину, Одбор за контролу служби безбедности, Владу, Савет за националну безбедност и ресорног министра.

Организациона шема ВОА

6. Контрола и надзор коју спроводи законодавна власт

6.1 Парламент – надлежности над службама безбедности

Парламент је орган власти кога непосредно бирају грађани и коме је у систему власти намењена законодавна функција. Конституисањем Парламента (Народне скупштине) изражава се сувереност грађана која је исказана избором њихових представника (посланика) у Скупштини. Полазећи од принципа суверености власти, проистиче да власт почива да црпи свој легалитет и легитимитет искључиво на вољи грађана.

Састав парламента се бира на одређени мандатни период (углавном на 4 године), који је дефинисан уставом. Поред тога што је израз политичке воље грађана, Парламент је и творац правних норми, доноси најважније законе и прописе.

Савремене теорије безбедности и уставно-правна решења наводе следеће надлежности као опште надлежности парламента демократских држава над сектором безбедности:¹⁵

1. Усваја стратегије националне безбедности
2. Уставом и законом утврђује циљеве служби безбедности
3. Уређује односе између носилаца суверености – посланика и служби безбедности
4. Усваја стратегију развоја оружаних снага и усвајањем буџета и његовом контролом, пројектује развој оружаних снага
5. Законом прецизно уређује унутрашње односе у свакој од служби безбедности
6. Одлучује о проглашењу ратног стања, закључењу мира и увођењу вандредног стања
7. Утврђује постојање цивилног ланца командовања и контроле служби безбедности
8. Врши контролу уставности и законитости рада служби безбедности и поштовања људских и мањинских права и слобода (поред судова, а кроз надлежне одборе)
9. Врши надзор над поштовањем начела страначке, идеолошке и материјалне непристрасности служби безбедности
10. Контролише и утврђује одговорност контрола и руководилаца служби безбедности
11. Даје сагласност/мишљења за руководећа кадровска решења у службама безбедности
12. Усваја и ратификује билатералне и мултилатералне уговоре из области безбедности
13. Формира тела и утврђује процедуру за парламентарну контролу и надзор над службама безбедности

¹⁵ *Parliamentary Oversight of the Security Sector, Geneva Centre of Democratic control of armed Forces, Inter-Parliamentary Union, Geneva, 2003, pp 75-85.*

Битни предуслови за контролу служби безбедности

Парламент мора имати добар формални оквир и овлашћења за рад, људски и материјални потенцијал али и изражену политичку вољу да контролу заиста и врши како би на основном нивоу могао да одговори захтевима контроле. Такође је потребно да постоји висок интегритет и ауторитет посланика и парламента као и пракса у којој је шири интерес испред партијске политике.

Степен демократске и цивилне контроле и ефикасан надзор зависе од општег стања демократије у одређеној држави.

Парламент и посланици су слика јавности те је потребно да посланици сами схвате да је контрола сектора безбедности њихова обавеза према грађанима и демократији а не одраз (не)поверења у руководство (министре или директоре служби безбедности) или запослене у овим институцијама.

За квалитетну демократску контролу служби безбедности је потребно да сваки актер, било да је то законодавна, извршна, судска власт или независни државни органи, организације цивилног друштва и јавност, поседује одређену друштвену, политичку, институционалну и индивидуалну демократску „зрелост“ како би се успешно носили са изазовима које поставља овај процес.

Политичка воља посланика да користи расположиве капацитете представља најважнији услов успешног скупштинског надзора.

Одбор за контролу служби безбедности

Народна скупштина обавља контролу и надзор над радом служби безбедности непосредно и преко надлежног скупштинског одбора, а то је Одбор за контролу служби безбедности, чије је формирање у искључивој надлежности Народне скупштине.

Надлежности одбора за контролу служби безбедности:¹⁶

1. Надзире уставност и законитост рада служби безбедности
2. Надзире усклађеност рада служби безбедности са стратегијом националне безбедности, стратегијом одбране и безбедносно-обавештајном политиком Републике Србије
3. Надзире поштовање политичке, идеолошке и интересне неутралности у раду служби безбедности
4. Надзире законитост примене посебних поступака и мера за тајно прикупљање података
5. Надзире законитост трошења буџетских и других средстава за рад
6. Разматра и усваја извештаје о раду служби безбедности
7. Разматра предлоге закона, др. прописа и општих аката из надлежности служби безбедности

¹⁶ „Службени гласник РС“, бр. 116/07 и 72/12

8. Покреће иницијативе и подноси предлоге закона из надлежности служби безбедности
9. Разматра предлоге, петиције и представнике грађана који су упућени Народној скупштини у вези са радом служби безбедности и предлаже мере за њихово решавање и о томе обавештава подносиоца
10. Утврђује чињенице о уоченим незаконитостима или неправилношћима у раду служби и њихових припадника и о томе доноси закључке
11. Извештава Народу скупштину о својим закључцима и предлозима

Други одбори Народне скупштине у контроли служби безбедности

Када говоримо о другим одборима који контролишу службе безбедности пре свега се мисли на Одбор за контролу трошења буџета.

Вршећи контролу буџета, Народна скупштина се стара о томе да новац намењен потребама служби безбедности буде потрошен на најефикаснији начин. Механизми контроле буџета су видљиви кроз 4 фазе буџетског процеса:

1. Планирање
2. Одобравање
3. Извршење или потрошња
4. Ревизија или преиспитивање

На основу пословника о раду Народне скупштине Републике Србије¹⁷, формиран је одбор за финансије, републички буџет и контролу трошења јавних средстава. Овај одбор разматра предлог закона и др. општег акта и др. питања из области: система финансирања државних функција, такса и других јавних прихода; републичког буџета и финансијских планова организација обавезног социјалног осигурања; завршног рачуна буџета; зајмова, гаранција и игара на срећу; јавног дуга и финансијске имовине Републике Србије и др.

На основу закона о ВБА и ВОА, подаци о финансијском и материјалном пословању војних служби представљају тајне податке у складу са законом којим се уређује заштита тајних података.

Са друге стране, Закон о БИА не садржи одредбе о тајности података везаних за финансијско пословање. Зато се на званичном сајту БИА, као и у закону о буџету Републике Србије, у последњих неколико година могу пронаћи подаци о износу буџетских средстава намењених овој служби безбедности.

Поред Одбора за финансије, републички буџет и контролу трошења јавних средстава, одређена контролна овлашћења у односу на службе безбедности имају у оквиру својих надлежности одбор за уставна питања и законодавство, Одбор за правосуђе, државну управу и локалну самоуправу и Одбор за контролу и информисање.

¹⁷ Пословник Народне скупштине “Службени гласник РС”, бр. 52/10 и 13/11.

7. Извршна власт и контрола служби безбедности

Ефикасна контрола извршне власти не подразумева директну контролу над управљањем и безбедносним и обавештајним деловањем. Да би се спречила злоупотреба и остварила ефикасна контрола, законским актима треба одредити овлашћења надлежних министара и директора служби. Та овлашћења би морала бити одвојена али и комплементарна, у интересу ефикасности. Уколико су министри превише директно укључени у свакодневну делатност служби, онда они не могу деловати као извор спољашње контроле.

Злоупотреба службе безбедности од извршне власти је потенцијални проблем, као и проблем у политизацији обавештајног рада, што може резултирати из сувише блиског односа између агенције и владе. Политизација безбедносне службе може се десити у том облику тако што би она безрезервно подржала владину политику. Такође велики ризик је и у томе што се службе безбедности (ис)користе за прикупљање информација о политичким противницима владе (нпр. о опозицији). Други потенцијални проблем је претерана тајност и задржавање потенцијално непријатних информација од стране владе из разлога националне безбедности, који настаје из одлука руководства.

Када говоримо о Председнику Републике, треба напоменути да су у оквиру његових надлежности, од посебног значаја оне које се односе на одбрану и безбедност, односно да Председник командује војском, унапређује и поставља официре и преседава саветом за националну безбедност. Посматрајући контролу служби безбедности примећујемо да ни Устав, ни Закон о председнику Републике Србије нигде директно не одређују улогу председника.

Поред Председника, Влада је носилац извршне власти (али има већа овлашћења у односу на Председника). Улога Владе огледа се у утврђивању и вођењу политике Републике Србије у складу са Уставом и законом, као и у извршењу закона и других општих аката Народне Скупштине. Овлашћена је да Народној скупштини предлаже законе, буџет и друге правне акте као и да даје мишљења о предлозима закона и других прописа које доносе други предлагачи. Влада усмерава и усклађује рад органа државне управе, а уједно врши и надзор над њима. Она за свој рад одговара Народној скупштини у погледу извршења закона, вођења политике земље и за рад органа државне управе.

Извршна власт има широка овлашћења у односу на службе безбедности која укључују усмеравање и усклађивање њиховог рада, одобравање аката о њиховој унутрашњој организацији и систематизацији, постављање и разрешавање њихових руководилаца и одређених руководећих кадрова.

Директора БИА поставља и разрешава Влада, а директоре ВОА и ВБА као и њихове заменике поставља и разрешава Председник указом на предлоге Министра одбране. Војне агенције безбедности се налазе у саставу Министарства одбране и самим тим су под непосредним надзором тог Министарства. Као што је већ поменуто, безбедносно-

обавештајне агенције дужне су да органима извршне власти достављају годишње извештаје о свом раду, које садрже опис стања у њиховом делокругу рада, податке о извршењу закона, других аката и закључака органа извршне власти, као и податке и предузетим мерама у њиховом раду. БИА ове извештаје доставља Влади, ВБА и ВОА извештаје достављају Председнику Републике и Министру Одбране.

Контролу над службама безбедности врше посебно утврђени органи и тела у службама Владе или службено овлашћена лица. Ту спадају: Савет за националну безбедност, Канцеларија за безбедност и заштиту тајних података, Биро за координацију.

7.1 Савет за националну безбедност

Савет за националну безбедност је радно тело Владе Републике Србије које обавља послове из области националне безбедности. Влада је 2007. године донела одлуку о оснивању овог тела. Његови чланови су: председник Републике, председник Владе, министар одбране, министар иностраних послова, министар правде, начелник Генералштаба Војске Србије и директори служби безбедности.

1. Савет за националну безбедност има значајну улогу у координацији, усмеравању и надзору рада служби безбедности;
2. Савет разматра обавештајно-безбедносне процене и доноси закључке којима одређује приоритете и начине заштите, усмеравања и остваривања националних интереса који се спроводе обавештајно-безбедносним делатностима;
3. Доноси закључке у вези са радом служби безбедности, као и закључке којима усмерава и усклађује рад служби; прати реализацију одобрених буџетских средстава и даје мишљење Влади о предлогу за постављање и разрешавање директора безбедности;
4. Стара се о усаглашеној примени прописа и стандарда за заштиту података о личности и других прописа којима се штите људска права, која могу да буду угрожена разменом информација или другим оперативним радњама¹⁸

Међу члановима Савета нема представника Скупштине или одбора за безбедност. Парламент и надлежни одбори за безбедност немају никакве надлежности према Савету за националну безбедност, те Савет није обавезан да подноси годишњи извештај Парламенту. Последица овога је што јавност нема увид у резултате рада савета, број одржаних седница Савета и слично.¹⁹

¹⁸ Закон о основама уређења служби безбедности, „Службени Гласник РС“ бр. 116/07, члан 5.

¹⁹ Петровић П., *Надзор служби безбедности на Западном Балкану, случај Србија*, Женевски центар за контролу оружаних снага/Београдски центар за безбедносну политику, Београд, 2012, стр. 17.

7.2 Биро за координацију

Биро за координацију је утврђен Законом о основама уређења служби безбедности Републике Србије, којим је предвиђено да Биро представља оперативно тело које усклађује рад служби безбедности и извршава закључке Савета из своје надлежности.

То подразумева да Биро:²⁰

1. оперативно усклађује рад служби безбедности и извршава закључке Савета о питањима из своје надлежности а посебно: утврђује задатке који се извршавају оперативним усклађивањем делатности служби безбедности и служби безбедности и других државних органа и са тим у вези координира њихове активности;
2. утврђује начин оперативног усклађивања у појединим случајевима;
3. оснива мешовите радне групе за оперативне задатке који се извршавају оперативним усклађивањем делатности и утврђује њихове задатке и анализира резултате оперативног усклађивања и о томе по потреби извештава Савет, а најмање једном у 6 месеци.

С обзиром да Биро за координацију чине руководиоци служби безбедности и секретар Савета, праве конторле служби безбедности од стране Бироа нема. Биро за координацију је више координационог него надзорног карактера, те поред својих надлежности Биро врши и неформалан вид контроле над радом служби безбедности.

У раду Бироа учествује секретар савета за националну безбедност, који је уједно и шеф кабинета Председника Републике. У раду Бироа могу по позиву, али без права одлучивања, да учествују: представници Министарства спољних послова; директор полиције и начелници управа полиције; Републички јавни тужилац; директор Упавне царине и руководиоци других државних органа, организација и институција.

7.3 Канцеларија за безбедност и заштиту јавних података

Канцеларија за безбедност и заштиту јавних података предвиђена је као служба Владе која обавља административне послове за потребе Савета.

Канцеларија Савета за националну безбедност и заштиту тајних података је почела са радом 16. новембра 2009. године под називом Канцеларија Савета за националну безбедност, доношењем Уредбе о оснивању Канцеларије Савета за националну безбедност („Службени гласник РС”, бр. 12/09). Ступањем на снагу Закона о тајности података („Службени гласник РС”, број 104/09), који се примењује од 01.01.2010. године, Канцеларија Савета за националну безбедност, променила је име у Канцеларија Савета за националну безбедност и заштиту тајних података које носи и данас.²¹

²⁰ Закон о основама уређења служби безбедности, „Службени гласник РС“ бр. 116/17, члан 5.

²¹ <http://www.nsa.gov.rs/>

Основне надлежности Канцеларије Савета су садржане у следећим Законима:

1. Закон о основама уређења служби безбедности Републике Србије („Службени гласник РС”, број 116/07 и „Службени гласник РС”, број 72/2012),
2. Уредба о оснивању Канцеларије Савета за националну безбедност („Службени гласник РС”, број 12/09) и
3. Закон о тајности података („Службени гласник РС”, број 104/09)

7.4 Генерални инспектор

Законом о ВБА и ВОА прописано је постојање генералног инспектора (чланови 54-56) и унутрашње конторле (члан 57) за ове агенције.

Генерални инспектор је надлежан да надзире:

1. Примену начела политичке, идеолошке и интересне неутралности у раду ВБА и ВОА законитост примене посебних поступака и мера за тајно прикупљање података;
2. Законитост трошења буџетских и других средстава за рад;
3. Утврђује чињенице о уоченим незаконитостима или неправилностима у раду ВБА и ВОА и њихових припадника;

Припадници и грађани се могу обратити Генералном инспектору уколико сматрају да су уочили неправилности у раду војних агенција, или сматрају да су им права прекршена. Генералног инспектора поставља Влада на период од пет година, на предлог Министра одбране, уз мишљење Савета за националну безбедност. Генерални инспектор је за свој рад одговоран Министарству одбране, и у односу на субјекте које контролише (војне агенције) је самосталан. Он је дужан да извештај о спроведеној контроли поднесе најмање једном годишње надлежном одбору Народне скупштине, чиме Парламент добија значајне податке и независне процене о стању у војним агенцијама.²²

Контрола извршне власти служби безбедности има највише недостатака по питању надлежности и правне утемељености Савета за националну безбедност и Бироа за координацију служби безбедности. Надлежности Председника у односу на службе безбедности су неодређене и непотпуне, ни не помињу се у Уставу Републике Србије, ни у Закону о Председнику Републике, док значајну улогу у раду ова два тела има и шеф кабинета Председника, што даље повећава утицај Председника као личности, на безбедносни систем.

²² Петровић П. , „Надзор служби безбедности на Западном Балкану“, случај Србија, Женевски центар за контролу оружаних снага/Београдски центар за безбедносну политику, Београд, 2012, стр. 12.

8. Судска контрола служби безбедности

Судска контрола служби безбедности се огледа у давању одобрења, праћења и обустави примене мера којима се ограничавају загарантована права и слободе, представља битан чинилац демократке и цивилне контроле служби. Судске власти врше контролу над радом служби безбедности на основу два режима:

1. установљен Законом о кривичном поступку
2. ограничен прописима и актима који ближе уређују деловање и организацију безбедносних агенција

Према закону о кривичном поступку истражни судија не само да одобрава употребу мера тајног прикупљања података већ и надзире њихове примене разматрајући извештаје које су дужне да им достављају службе безбедности. Судије су овлашћене да одлуче шта ће од прикупљеног материјала бити коришћено на суђењу. Уколико се одустане од судског процесуирања случаја, сав материјал прикупљен применом мера тајног прикупљања мора бити уништен.²³

Положај служби безбедности није исти у оквиру горе поменути два правна режима. У случају предузимања мера прописаних Законом о кривичном поступку улога служби безбедности је спорведбеног карактера, тј. службе безбедности, мере које су прописане правилима кривичног поступка, непосредно предузимају у кривичном поступку у функцији кривичног гоњења.

С друге стране, предузимање посебних поступака и мера сходно прописима који уређују рад служби безбедности само су посредно у функцији кривичног гоњења. Предузимање ових мера од стране служби безбедности је непосредно у функцији вршења оперативних радњи служби безбедности у циљу прикупљања и обраде оперативних података ради „заштите безбедности Републике Србије и откривања и спречавања делатности усмерених на подривање или рушење Уставом утврђеног поретка Републике Србије; истраживање, прикупљање, обрада и процена безбедносно-обавештајних података и сазнања од значаја за безбедност Републике Србије“, тј. „у превентивне сврхе, са циљем да се предупреду претње које су усмерене према Министарству одбране и Војсци Србије“.²⁴

²³ Закон о кривичном поступку, „Службени гласник РС“, број 72/09, чланови 504е-504нј

²⁴ Миленковић, Д., Копривица, С., Тодоровић, В., *Контрола служби безбедности*, оп.цит., стр 76

9. *Интерна контрола служби безбедности*

Интерна, тј. унутрашња контрола служби безбедности представља прву линију контроле рада служби безбедности. Овај вид контроле мора бити делетворан јер је од суштиског значаја за праћење законитости и правилности примене, нарочито оних мера и поступака које службе безбедности предузимају без судске одлуке, већ искључиво на основу одлуке директора служби безбедности.

Закон о Безбедносно-информативној агенцији,²⁵ у вези са применом посебних мера и поступака без одлуке суда, тј. на основу налога директора, је неуређен, нејасан и непредвидив. Док Закон о ВБА и ВОА у члану 12, предвиђа низ посебних мера и поступака тајног прикупљања података из надлежности ВБА, односно ВОА, за које није потребна одлука суда, то су: тајна сарадња са физичким лицима, оперативни продор у организације, групе и институције, тајно прибављање и откуп докумената и предмета; тајни увид у евиденције личних и са њима повезаних задатака, у складу са законом; тајно праћење и надзор лица на отвореном простору и јавним местима уз коришћење техничких средстава; тајни електронски надзор телекомуникација и информационих система ради прикупљања података о телекомуникационом саобраћају и локацији корисника, без увида у њихов садржај.

Све ове мере се примењују на основу одлуке директора ВБА, односно ВОА, при чему треба имати у виду да је у члану 17. овог Закона прописано да „посебни поступци и мере тајног прикупљања података се могу примењивати све док постоје разлози за њихову примену.“ Овом формулацијом директору службе је остављен широк простор приликом одређивања „постојања разлога за примену“.

Унутрашња контрола је са институционалног аспекта саставни део унутрашње организације служби безбедности па се намеће питање да ли систем унутрашње контроле може да обезбеди услове за објективно, делетворно и непристрасно вршење контроле. То све зависи од положаја и начина избора чинилаца унутрашње контроле према директору службе безбедности. Такође, треба нагласити и други аспект унутрашње контроле који се огледа у опсегу и делетворности правне заштите припадника служби безбедности, тзв. узбуњивача.

Закон о безбедносно-информативној агенцији питање унутрашње контроле рада БИА посебно не уређује, изузев што члан 19. Закона прописује да „лица која учествују у вршењу контроле рада Агенције, обавезна су да штите и чувају поверљивост података и информација од којих долазе у вршењу послова контроле и по престанку својих функција“²⁶. У претходном делу овог рада дата је организациона структура БИА из чијег се приказа може уочити постојање „унутрашње и буџетске контроле“ која је непосредно потчињена директору БИА, али њен делокруг послова није познат нити су доступна подзаконска акта која уређују рад поменуте унутрашње и буџетске контроле БИА.

²⁵ Закон о безбедносно-информативној агенцији, „Службени гласник РС“, бр. 42/2002 и 111/2009

²⁶ Закон о безбедносно-информативној агенцији, „Службени гласник РС“, бр. 42/2002 и 111/2009

Унутрашња контрола БИА има следећа овлашћења: вршење безбедносних провера; полиграфско тестирање уз претходни пристанак лица, примена посебних мера; провера психофизичког стања; рад на жалбама; увид у списе; увид у службене просторије; захтев за добијање додатних података; захтев за добијање изјава;²⁷

Поред унутрашње и буџетске контроле у БИА је формирано и посебно одељење које је задужено за интерну ревизију финансијског управљања – Интерна буџетска контрола и ревизија.

Интерна буџетска контрола и ревизија је основана на основу Закона о буџетском систему.²⁸ Она се састоји у давању стручног мишљења и савета на усвојене планове и програме рада, а у првом реду се обавља у материјално-финансијском пословању, у складу са прописима, унутрашњим актима и уговорима, и подразумева економично, ефикасно и ефективно коришћење средстава, заштиту средстава и података.²⁹ Интерну буџетску контролу и ревизију обавља интерни буџетски ревизор³⁰, а детаљнија разрада самог поступка реализације интерне буџетске контроле и ревизије утврђена је посебним интерним актом БИА са ознаком тајности, који доноси директор агенције.

Закон о ВБА и ВОА у члану 57. уређује питање унутрашње контроле Војнобезбедносне и Војнообавештајне агенције, те се наводи да „унутрашња контрола ВБА, односно ВОА врши контролу законитости рада и примене овлашћења њихових припадника. Унутрашња контрола ВБА и ВОА представља саставни део унутрашње организационе структуре служби безбедности. Они су непосредно потчињени директору ВБА, односно ВОА коме редовно подносе извештаје о раду и о евентуалним злоупотребама и неправилностима у раду ВБА или ВОА. Руководилац унутрашње контроле је дужан да обавести Генералног инспектора, а по потреби и надлежни одбор Народне скупштине, када има сазнања да директор ВБА, односно ВОА није отклонио незаконитост или неправилност у раду коју је утврдила унутрашња контрола. На захтев унутрашње контроле, а по одлуци директора ВБА, односно ВОА, припадник ВБА, односно ВОА је обавезан да се подвргне безбедносној провери психофизичке способности, провери здравственог стања, полиграфском теститарњу и другим проверама“.³¹

²⁷ Исто, он цит. стр. 11

²⁸ Закон о буџетском систему, „Службени гласник РС“, бр. 54/09, 73/10, 101/10, 101/11 и 93/12., члан 80.

²⁹ Члан 91 и 92 истог Закона.

³⁰ Опширније види: Правилник о заједничким критеријумима за органозавовање и стандардима и методолошким успутствима за поступање и извештавање интерне ревизије у јавном сектору, „Службени гласник РС“, бр. 99/11

³¹ Закон о ВБА и ВОА, „Службени гласник РС“, бр. 88/09, 55/12-ус, 17/13, члан 57.

10. Организације цивилног друштва (ОЦД)

Цивилно друштво је најопштије речено скупина разноврсних, националних и транснационалних, недржавних, неполитичких и непрофитних организација и институција, које оснивају појединци или групе људи ради удружених остваривања и/или заштите појединачних, групних и/или колективних интереса.³²

Институције цивилног друштва, а најпре удружења грађана, истраживачки центри и медији представљају значајан инструмент надзора над радом служби безбедности у развијеним демократским друштвима. Основ њиховог интересовања за рад институција безбедности је право грађана на сопствену безбедност и учествовање у управљању јавним пословима, а претпоставка за вршење те контроле је приступ информацијама од јавног значаја.

Удружења грађана представљају непрофитне организације које настоје да представе друштвене тежње и интересе специфичним питањима. Када говоримо о истраживачким друштвима можемо рећи да они могу да буду често и удружења грађана независно од владе, или супрото да имају везе са владом кроз државно финансирање. Владе могу подржавати удружења грађана у јавној расправи о националној безбедности, оружаним снагама, обавештајним службама и полицији. Као резултат те расправе добијамо побољшање отворености владе.

Удружења грађана и истраживачки институти могу да јачају демократски и парламентарни надзор безбедносног сектора на више начина:

1. посматрањем и поспешивањем поштовања владавине права и људских права унутар безбедносног сектора;
2. истицањем безбедносних питања важних читавом друштву као политичких питања;
3. образовањем јавности и омогућавањем алтернативних расправа у јавном домену
4. давањем повратних информација о одлукама из политике националне безбедности и начину њихове примене
5. пружањем алтернативних стручних гледишта о владиној безбедносној политици, буџетима за одбрану, опцијама набавке ресурса, подстицању јавне расправе и формулисању могућих политичких мера;
6. доприносом изградњи стручности и могућности скупштине организовањем курсева и семинара;
7. објављивањем независних анализа и података о безбедосном сектору и војним и одбрамбеним питањима у скупштини, медијама и јавности.³³

³² Шире о концепту цивилног друштва: Marina Caparini „Civil Society and Democratic Oversight of the security sector: A Preliminary Investigation“, in *Sourcebook of Security Sector Reform*, eds., Philip Flury and Miroslav Hadžić (Geneva, Beograd: DCAF, CCMR, 2004), 176-177.

³³ Born, H., Fluri, P., Johnson, A. *Parliamentary Oversight of Security Sector: Principles, mechanisms and practice*, op.cit., p. 37

Када је о медијима реч и њиховој улози као значајног контролног инструмента над службама безбедности јесте свакако заслужна њихова слобода деловања. Бројност и доступност писаних и електронских медија, као и чињеница да нема забрањених тема и недодирљивих личности и званичника говори управо о тврдњи да медији у Републици Србији нису независни.

Независни медији доприносе надзору деловања три гране власти и могу да утичу на садржај и ваљаност питања у јавној расправи, која утиче на власт, пословне кругове, академску заједницу и грађанско дрштво. Слободни медији тако предстаљају кључни састојак демократије.

Истраживачи указују на то да медијима при обради тема из безбедносног сектора недостаје аналитички приступ и истраживачки метод. Праћење догађаја је везано искључиво за инциденте, а у структури извештавања преовлађују једноставне агенцијске вести.³⁴ Као вредан пажње можемо поменути серијал „Инсајдер“ који је емитован на ТВ Б 92, од свих емисија и штампаних медија у нашој земљи. Овим серијалом се настојала утврдити улога Ресора државне безбедности у политичким убиствима за време Слободана Милошевића³⁵ а такође и умешаност и повезаност бивших припадника БИА са криминалним групама у убиству премијера Зорана Ђинђића, 2003.године.³⁶

Постојећи закони који уређују сектор безбедности не обавезују оружане снаге да прилоком креирања и спровођења политике безбедности консултују цивилно друштво. Институционализована сарадња кроз стална тела која би окупљала представнике организација грађанског друштва и власти не постоји, а иницијативе за сарању потичу скоро увек од организација цивилног друштва.

Организације цивилног друштва су делујући самостално или у сарадњи са Независним државним институцијама и медијима успеле значајно да утичу на безбедносну политику и изглед појединих закона. Заштитник грађана је заједно са Београдским центром за безбедносну политику (БЦБП) организовао округли сто о нацрту Закона о војним агенцијама, па су на тај начин успели да утичу на предлагаче закона да из текста који је ушао у скупштинску процедуру избаце поједине спорне одредбе.³⁷

³⁴ Саша Јанковић, *Демократска цивилна контрола обавештајно-безбедносних служби у Србији*, Центар за цивилно-војне односе (ЦЦВО), Београд, 2006, стр.4.

³⁵ *Државни злочин*, Инсајдер, Б 92, 12.10.2009. преузето са сајта <http://www.b92.net/insajder/anhiva>

³⁶ *Рукописи не горе*, Инсајдер, Б 92, 12.10.2009. преузето са сајта <http://www.b92.net/video>

³⁷ Дискусија се водила око овлашћења ВБА и ВОА, а посебо о ВОА да прикупља податке посебним мерама и овлашћењима у Србији, насупрот томе што је она „спољња“ агенција те ради у иностранству. Затим је критиковано овлашћење ВБА да превентивно прислушкује и прати, као и услови према којима се то право остварује. Дискусија је вођена о проблемима финансијске (не)транспарентности, постављања директора агенција и немогућности грађана да провере да ли су били предмет примене посебних мера и овлашћења. Види: Округли сто је одржан 03.јула 2009.

11. Независне државне институције (НДИ)

Области рада независних државних институција се разликују по државама, али заштитник људских права и приватности; регулација и надзор јавних финансија, тржишта и медија; транспарентност, односно осигурање приступа информацијама од јавног значаја; борба против корупције; контрола над сектором безбедности су области ангажовања независних државних институција које се срећу код већине држава.

У Републици Србији су до сада формиране четири независне државне институције: Заштитник грађана; Повереник за информације од јавног значаја и заштиту података о личности; Државна ревизорска институција и агенција за борбу против корупције. Најактивнију улогу до сада су имали Заштитник грађана и Повереник за информације од јавног значаја и заштиту података о личности.

11.1 Заштитник грађана

Заштитник грађана је иноксни државни орган који штити и унапређује остваривање права грађана, контролишући да ли органи и организације које обављају јавна овлашћења свој посао раде законито и правилно. Поред контроле формалног поштовања закона Заштитник грађана с посебном пажњом испитује етичност, савесност, непристрасност, стручност, сврсисходност, делотворност, поштовање достојанства странке и остале особине које треба да карактеришу управу, а које грађани с пуним правом очекују од оних које као порески обвезници плаћају.

У правни поредак Републике Србије институција Заштитника грађана (омбудсмана) уведена је 2005. године када је донет Закон о Заштитнику грађана.³⁸ Постојање ове институције потврђено је и Уставом Републике Србије из 2006. године, којим је институција омбудсмана подигнута на уставни ниво. Уставно уређење омбудсмана³⁹ је преписано дословно из Закона о заштитнику грађана, који је донет годину дана раније.

Заштитник грађана је независан државни орган који штити права грађана и контролише рад органа државне управе, органа надлежног за правну заштиту имовинских права и интереса Републике Србије, као и других органа и организација, предузећа и установа којима су поверена јавна овлашћења. По Уставу Србије (члан 138, став 2), Заштитнику грађана је онемогућено да контролише рад Народне скупштине, Председника Републике, Владе, Уставног суда, судова и јавних тужилаштава.

Заштитник грађана делује независно и самостално. Бира га и разрешава народна скупштина Републике Србије којој и подноси извештаје о раду.

³⁸ „Службени гласник РС“, бр. 79/2005 и 54/2007.

³⁹ Види: устав Републике Србије „Службени гласник РС“ бр. 98/06, чл. 138.

Надлежности Заштитника грађана

На основу уставних и законодавних овлашћења надлежности Заштитника грађана могу се поделити на неколико група:⁴⁰

Прву групу чине опште надлежности, усмерене према грађанима и према надлежним државним органима;

Другу групу чине надлежности које се начелно односе на могућност да непосредно и активно учествује у изградњи правног система који се односи на остваривање људских права;

Трећу групу овлашћења чине овлашћења Заштитника грађана према функционерима органа јавне власти и запослених у органу управе;

Четврту групу надлежности Заштитника грађана проистиче из обавезе органа управе да са њим сарађују;

Пету групу надлежности односи се само на вођење независне и непристране истраге, односно поступка за утврђивање повреде људских права;

Заштитник грађана остварује своја контролна овлашћења и над службама безбедности, али га не можемо сматрати класичним спољним обликом контроле служби безбедности (као што су то органи законодавне, извршне и судске власти). Заштитник грађана врши контролу служби безбедности само онда када до тога дође у процесу извршења и реализације његових надлежности.

У досадашњем раду Заштитника грађана контрола служби безбедности била је остварена у два случаја. Први се односио на превентивну посету Безбедносно-информативне агенције, крајем јануара и почетком фебруара 2010. године. На основу ове посете Заштитник грађана је написао и Посебан извештај⁴¹ који је затим уз мишљење проследио Народној скупштини, предсендику Владе, председнику Републике, председнику Врховног касационог суда и јавности.

Други се односио на надлежности Заштитника грађана да, с једне стране, штити људска права, а да, са друге стране активно учествује у реформи правног система.

Познато је да су се Заштитник грађана и Повереник за информације од јавног значаја и заштиту података о лучности оштро успроставили доношењу Закона о електронским комуникацијама.⁴²

⁴⁰ Види чланове 17-21 Закона о Заштитнику грађана, „Службени гласник РС“, бр. 79/05 и 54/07.

⁴¹ Види: Извештај о превентивној контролној посети Заштитника грађана Безбедносно-информативној агенцији са препорукама и мишљењима.

⁴² Види: „Службени гласник РС“, бр. 44/10 од 30. јуна 2010. године.

11.2 Повереник за информације од јавног значаја и заштиту података о личности

Повереник за информације од јавног значаја и заштиту података о личности је самосталан државни орган, независан у вршењу послова који су му у надлежности. Бира га и разрешава Народна скупштина, на предлог Одбора за информисање. Законом се детаљно уређују услови које треба да испуњава кандидат за Повереника, као и разлози за престанак функције. Он се бира на период од седам година. У обављању прописаних послова је самосталан и не може примати налоге и упуства од државних орган и других лица. Повереник предлаже заменика, кога такође, бира Народна скупштина.

Повереник за информације од јавног значаја и заштиту података о личности надзире спровођење Закона о слободном приступу информацијама од јавног значаја и Закона о заштити података о личности. Његов рад може обухватити рад служби безбедности на два начина:

1. Он може да поступа по жалби грађана којима су службе безбедности одбиле да дају податке који би требало да буду доступни јавности (а нису сви подаци који се односе на рад служби безбедности означени тајним)
2. Он може превентивно или по жалби грађана да спроведе надзорни поступак како би установио да ли службе поступају са личним подацима грађана у складу са законом. Важно је напоменути да су скоро службе безбедности, као и полиција, обавезне да Поверенику достављају годишње извештаје о броју захтева за приступ задржаним подацима које су упутили телефонским оператерима и интернет провајдерима
3. Потребно је додати да Повереник, као и Заштитник грађана, пролази најстрожу безбедосну проверу која му омогућава увид у државне тајне.

Повереник и Заштитник су контролисали службе безбедности на два начина. Пре свега вршећи законом прописане надлежности ове две институције су долазиле у додир, па и преплитале се са радом БИА. Прво је Повереник у свом Извештају за 2006. годину навео да БИА представља најдрастичнији пример непоступања по донетим решењима Повереника и констатовано је да у њеном случају није реч само о кршењу права на приступ информацијама у поседу органа власти, већ о потпуном непримењивању Закона о слободном приступу информацијама од јавног значаја.

Повереник је негативну оцену БИА у свакој прилици јавно истицао што су и медији пропратили, а што је на крају утицало да БИА полако промени однос према овој институцији (ова чињеница је констатована у Извештају за 2009. годину).⁴³

Поред значајне улоге коју је заједно са Заштитником грађана одиграо код коначног обликовања Закона о електронским комуникацијама, Повереник се у својим извештајима

⁴³ Види: Повереник за информације од јавног значаја и заштиту података о личности, извештај о спровођењу закона о слободном приступу информацијама за 2008. годину, Београд, март 2009. стр. 10

о спровођењу Закона о слободном приступу информацијама од јавног значаја за 2006. и 2007. годину, zaloжио и за доношење Закона о заштити података о личности и Закона о тајности података.

У поступку доношења Закона о тајности података била је значајна улога Заштитника грађана и Повереника. Један број амандмана које су ове две институције упутиле на поменути закон, Народна скупштина је прихватила и усвојила.

Значајна чињеница је и то да се Повереник са Заштитником грађана залаже и подржава доношење Закона о стварању досијеа служби безбедности што се директно односи на рад служби безбедности.

11.3 Државна ревизорска институција (ДРИ)

Државна ревизорска институција представља највиши орган ревизије јавних средстава у Републици Србији. Основана је 2005. године Законом о Државној ревизорској институцији као самосталан и независан државни орган. За обављање послова из своје надлежности одговорна је Народној скупштини Републике Србије.⁴⁴

У оквиру своје надлежности, ДРИ обавља следеће послове:⁴⁵

1. планира и обавља ревизију, у складу са Законом о државној ревизорској институцији (Закон);
2. доноси поцаконске и друге акте ради спровођења Закона;
3. подноси извештаје у складу са чл. 43. и 44. Закона;
4. заузима ставове и даје мишљења као и друге облике јавних саопштења у вези са применом и спровођењем појединих одредаба Закона;
5. по потреби и у складу са својим могућностима, пружа стручну помоћ Скупштини, Влади Републике Србије и другим државним органима о појединим значајним мерама и важним пројектима, на начин којим се не умањује независност Институције;
6. може да даје савете корисницима јавних средстава;
7. може давати примедбе на радне нацрте предлога законских текстова и других прописа и може давати мишљења о питањима из области јавних финансија;
8. може да даје препоруке за измене важећих закона на основу информација до којих је дошла у поступку обављања ревизије, а односе се на то да производе или могу произвести негативне последице или доводе до непланираних резултата;
9. усваја и објављује стандарде ревизије у вези са јавним средствима који се односе на извршавање ревизијске надлежности Институције, на приручнике за ревизију и на другу стручну литературу од значаја за унапређење ревизорске струке;
10. утврђује програм образовања и испитни програм за стицање звања државни ревизор и овлашћени државни ревизор, организује полагање испита за стицање ревизорских звања државни ревизор и овлашћени државни ревизор и води Регистар лица која су стекла ова звања;

⁴⁴ Види: Члан 3. Закона о државној ревизорској институцији, „Службени гласник РС“, бр. 101/05, 54/07 и 36/10.

⁴⁵ Преузето са сајта : <http://www.dri.rs/o-nama/nadleznosti.341.html>

11. утврђује критеријуме и врши нострификацију стручних звања из надлежности Институције стечених у иностранству;
12. сарађује са међународним ревизорским и рачуноводственим организацијама у областима које се односе на рачуноводство и ревизију у оквиру јавног сектора;
13. обавља друге послове утврђене законом.

Организација и састав ДРИ⁴⁶

Државна ревизорска институција има председника Институције, потпредседника, Савет, ревизорске службе и пратеће службе.

Савет Државне ревизорске институције је највиши орган Институције. Савет је колегијални орган и има пет чланова, и то: председника, потпредседника и три члана.

У складу са Законом о Државној ревизорској институцији, председник Савета је истовремено председник Институције који руководи њеним радом, а уједно је и генерални државни ревизор.

За обављање стручних и административних послова из надлежности Институције образоване су основне унутрашње јединице – ревизорске службе и службе за подршку ревизије. Институција има седам врховних државних ревизора који руководе секторима за ревизију, и секретара који руководи секторима подршке ревизији.

Ревизорске службе су:

1. Сектор за ревизију буџета и буџетских фондова Републике Србије
2. Сектор за ревизију буџета локалних власти
3. Сектор за ревизију организација обавезног социјалног осигурања
4. Сектор за ревизију јавних предузећа, привредних друштава и других правних лица које је основао или има учешће у капиталу или у управљању корисник јавних средстава
5. Сектор за ревизију Народне банке Србије, јавних агенција и других корисника јавних средстава
6. Сектор за ревизију сврсисходности пословања
7. Сектор за методологију ревизије и контролу квалитета

Службе за подршку ревизије су организоване у Сектор подршке ревизији:

1. Служба за правне и опште послове
2. Служба за људске ресурсе
3. Служба за финансије и рачуноводство
4. Служба за информационе технологије

У Институцији су образоване и посебне унутрашње јединице: Канцеларија председника Институције и Служба за интерну ревизију.

Одређене послове из делокруга институције обављају самостални извршиоци изван свих унутрашњих јединица.

⁴⁶ Види: „Службени гласник РС“, бр. 101/05, 54/07 и 36/10.

12. Надзор над применом посебних мера унутар служби безбедности

Посебне мере тајног прикупљања јесу сви они начини прикупљања података који омогућају да се без знања особа, група или организација који су предмет истраге прикуљају подаци о њима. Све посебне мере могу се поделити у две велике групе:

1. Мере чијим се коришћењем мање или незнатно задире у људска права и слободу. У ову групу мера спадају традиционалне оперативне мере, као што су разговори са лицима, тајно праћење и снимање лица, инфилтрација у групе и организације, прибављање документације, увид у јавне евиденције и друге збире података јавних власти. Са ширењем свих видова комуникација, дошло је и до пораста значаја јавних извора прикупљања података, па безбедносно-обавештајне службе и полиција прикупљају и анализирају податке и из медија, са ТВ и интернета.
2. Мере чијом се употребом значајно ограничавају људска права, а посебно право на приватност. То су најчешће мере којима се остварује увид у садржај свих врста комуникација, али и мере којима се прибављају статистички подаци о оствареним комуникацијама (тзв. увид у задржане податке), као и тајни претрес стана, што је једна од најагресивнијих посебних мера за тајно прикупљање података.

Неконтролисаном применом ових мера може доћи до повреде људских права, злоупотребе овлашћења, као и до беспотребног наношења значајних новчаних трошкова пореским обвезницима.

Јавност су, током 2012. и 2013. године, уздрмали извештаји медија о телефонском прислушкивању високих државних функционера. Почетком 2014. године, бивши заменик начелника Службе за специјалне истражне методе Управе криминалистичке полиције ухапшен је због одавања информација организованој криминалној групи о мерама које су примењене против њених чланова. Поред оваквих скандала, постоје и индикације да институције посебне мере примењују у веома широким размерама. На пример, један оператер мобилне и фиксне телефоније известио је да су државни органи током једне године 270.000 пута приступили задржаним електронским подацима њихових клијената. Све ово нам указује да треба ојачати спољни надзор који је од суштинског значаја за увећање одговорности државних актера који спроводе посебне мере.

Јачање спољног надзора над посебним мерама у Србији врше три врсте актера.

Првенствено требамо напоменути **Судство** као актера одговорног за контролу, давањем одобрења за примену мера. Надлежни судови су најзначајнији органи који надзиру и контролишу примену посебних мера из неколико разлога. Најпре, судови одобравају мере, а могу и одобити њихову примену ако нису испуњени сви законом прописани услови. Судови такође могу наложити уништавање материјала прикупљеног применом мера уколико се не покрене кривични поступак или уколико су мере примењене супротно закону. Службе безбедности и полиција дужне су да судовима доставе извештаје о

примењеним мерама након окончања њихове примене али и пре тога уколико то надлежни суд тражи.⁴⁷

Независни државни органи (НДО) релевантни за надзор над применом посебних мера, јесу Заштитник грађана и Повереник за информације од јавног значаја и заштиту података о личности. Они надзиру оне аспекте рада институција безбедности које спадају у оквир њихових овлашћења. Заштитник грађана и Повереник за информације од јавног значаја и заштиту података о личности могу покренути поступак контроле законитости и правилности примене посебних мера уколико им се грађани обрате путем поднеска, али и самостално, уколико су дошли до сазнања да је било кршења људских права. Представници обе институције имају приступ подацима који су класификовани највећим степеном тајности („државна тајна“), за шта су прошли и најстрожу безбедносну проверу.

Трећи актер одговоран за надзор над применом посебних мера јесте **Народна скупштина** Републике Србије. За разлику од НДО, Народна скупштина до сада није била довољно активна и није реаговала на афере и проблеме везане за примену посебних мера. Постоји неколико разлога због којих су парламенти неопходни и незаобилазни актери надзора. Прво, надзор извшне власти спада у главне функције парламента; друго, с обзиром да је Парламент директно изабрано тело, парламентарни надзор даје легитимност примени посебних мера. Овај надзор врше специјализовани одбори, који чине припадници различитих партија. Тиме се обезбеђује избалансирани надзор.

Одбор за контролу служби безбедности Народне скупштине овлашћен је да контролише примену посебних мера накнадно, односно тек по њиховом окончању. **Циљ** оваквих контрола јесте, пре свега, отклањање системских слабости и пропуста изменом прописа и процедура уколико су слабости и пропусти уочени током контроле.⁴⁸

Сваки орган који примењује посебне мере (служби безбедности и полиције) има у оквиру своје структуре и унутрашњу контролу. Она би, икао има карактер „самоконтроле“, заправо требало да буде прва линија одбране интегритета тих институција, односно ваљане употребе примењених мера. Међутим, у Србији унутрашњи контролни механизми нису довољно развијени, те су и резултати њиховог рада јако скромни.

⁴⁷ У случају три врсте посебних мера дефинисаних у Законику о кривичном поступку, поглавље о судској контроли

⁴⁸ Народна скупштина Републике Србије – Одбор за контролу служби безбедности „Одлука којом се уређује начин на који Одбор обавља непосредни надзор у складу са законом који се уређују основи уређења служби безбедности Републике Србије, законима којима се уређује рад служби безбедности и Пословником Народне скупштин. Бр. 02/1322/13.“Београд, 29.март 2013. и Закон о основима уређења служби безбедности Републике Србије, чланови 15- и 16.

13. Уочене слабости при вршењу надзора над службама безбедности и препоруке за њихово унапређење

Иако постоје правни предуслови за вршење независне контроле и надзора државних актера сектора безбедности, државни званичници не користе у потпуности успостављене механизме. Зато су у контроли и надзору безбедносних институција остварени врло скромни резултати. Органи унутрашње контроле разматрали су само мања кршења закона, док су ван њеног домена остали крупнији случајеви, као и виши руководиоци у институцијама безбедности.

Парламентарна контрола и надзор нису ефикасни, јер је Скупштина, уместо да буде основ одговорности и демократије, једна је од најслабијих институција у Србији. Надзор који она врши, а посебно Одбор за контролу служби безбедности, ограничен је непостојањем посланичке иницијативе, недостатком јасно дефинисаних процедура извештавања о обављеним инспекцијама током посета на терену, као и непостојањем годишњег плана рада којим би били дефинисани приоритети рада одбора.

Наведени проблеми могу се објаснити помоћу неколико фактора.

Прво, успостављени механизми демократске цивилне контроле и надзора представљају новину у систему, па је потребно да протекне извесно време пре него што буду у потпуности примењени, посебно ако се узме у обзир ауторитативна власт која је деценијама била заступљена.

Друго, у Србији је због врло комплексне историје успостављен специфичан, хибридни демократски режим који се може назвати *партиократијом*. Карактеришу га вишепартијски систем и слободни извори, али и недостатак унутарпартијске демократије и политичких договора владајућих партија, тј. министарстава и агенција о „подели плена“. Ово даље доводи до тога да чланови исте партије не желе да преиспитују рад својих партијских колега у различитим министарствима и агенцијама, нити припадници владајуће коалиције желе да контролишу рад својих колега како не би пореметили колациону равнотежу.

Треће, сарадња институција и органа надлежних за контролу и надзор служби безбедности, али и целокупног сектора безбедности је готово непостојећа.

Четврто, најважније, код политичке елите у Србији недостаје воља и заинтересованост да се користе овлашћења демократског надзора и контроле.

Питање које се намеће је да ли постоји ефективна и систематична контрола начина на који актери сектора безбедности у Србији троше средства из буџета, је оправдано, јер овакав систем пружа могућност различите злоупотребе власти, посебно када говоримо о расподели буџета и потрошњи.

Органи унутрашње контроле имају ограничене капацитете и надзиру само законитост трошења средстава, али не и сврсисходност. У овој области не постоји парламентарна

контрола, док Државни ревизор нема ресурсе који би му омогућили да контролише да ли безбедносне институције законито троше средства.

Други проблем који је значајан је што већина институција које надзиру и контролишу сектор безбедности нема довољан број запослених нити располаже довољним материјалним и финансијским средствима за обављање својих послова.

Вршење непосредног надзора регулисано је Законом о основама уређења служби безбедности. Закон обавезује директоре служби да на захтев надлежног одбора, члановима тог одбора омогуће приступ у просторије службе, дозволе им увид у документацију, пруже информације о раду службе и одговоре на њихова питања.⁴⁹

Спровођење овог права у пракси је од изузетног значаја, јер омогућава много конкретнији контакт члановима одбора с радом службе, а тиме и виши степен контроле над радом службе. Ипак није довољно да постоји пракса како би био вршен ефективан надзор, важно је размотрити и природу праксе. Чланови Одбора за контролу служби безбедности (ОКСБ) су током сазива Скупштине донели одлуку којом се одређује вршење непосредног надзора.

Ипак, поред тог постигнућа, остају уочљиви одређени проблеми приликом њеног спровођења. Одлуком ОКСБ о начину вршења непосредног надзора није утврђено на који начин се врши одабир делегације која иде у надзорну посету и не постоји обавеза учешћа чланова Одбора који су из редова опозиције. Ту обавезу би требало увести како би се унапредила кредибилност надзорних посета.

Закон о основама уређења служби безбедности садржи проблематичне одредбе, које постављају ограничења посланицима приликом надзорних посета у виду забране тражења података:

1. О методама прибављања обавештајних и безбедносних података;
2. О начину примене посебних мера и поступака;
3. О подацима и информацијама које су прибављене разменом са страним службама међународним организацијама

Према овим одредбама члановима ОКСБ се ускраћује могућност увида у начин вршења оперативног рада, а они би свакако требало да имају могућност да се увере у постојање контролних механизма и процедура које смањују могућност злоупотреба приликом вршења оперативног рада.

Такође долазимо до закључка да нема разлога да се подаци и информације прикупљени разменом са страним службама третирају другачије од података до којих су дошле домаће службе. Те одредбе се у закону требају преиспитати.

Према потврди чланова Одбора који су били у надзорним посетама, одабир предмета над којим ће се вршити провера законитости поступака вршена је одабиром једног од предмета присутних у архиву. Такав начин одабира предмета донекле смањује ефективност ове мере, пошто је физички могуће уклонити спорне предмете из архиве.. Како би се

⁴⁹ Закон о основама уређења служби безбедности, „Службени гласник РС“ бр. 116/07, члан 18.

злоупотребе свеле на минимум, члнови Одбора би требало да одабирају предмете према редном броју под којим су заведени.

Из досадашње праксе Одбора се закључило да Одбор за контролу служби безбедности мора да развије механизме за редовну сарадњу са осталим скупштинским одборима (за финансије, правосуђе и управу, инсотране послове), као што су заједничке седнице, редовна размена информација, консултације и сл.

Службе безбедности треба обавезати правним актом да Одбору за контролу служби безбедности достављају статистичке податке о примени посебних мера, као и статистику о приступима задржаним електронским подацима. Истовремено, ОКСБ би требало да од пружалаца мобилних и интернет услуга тражи информације о приступима електронским подацима које врше службе безбедности.

Неопходно је побољшати и материјалне, финансијске и људске ресурсе који су тренутно на располагању телима надзора и контроле. Неформирана тела која немају најосновније услове за рад, попут Генералног инспектора за ВБА и ВОА, као и ДРИ, свакако морају да добију више ресурса, док друга тела побољшање праксе у садашњим условима морају да постигну пре свега бољом искоришћеношћу постојећих ресурса, већом флексибилношћу и сарадњом са другим надзорним институцијама.

Постоји и потреба за унапређењем праксе рада судова. Најпре, судови надлежни да издају одобрења за примену мера тајног прикупљања података треба да воде регистар и статистику о примењеним мерама, а такође и да предоче јавности резултате њихове контроле и надзора над применом ових мера путем извештаја или изјава за медије. Потребно је ускладити одредбе закона којима је уређена примена мера тајног прикупљања података, како термилошки тако и садржински, како би се увећала правна сигурност грађана.

Потребно је усвојити нови закон о БИА, којим би, између осталог, био уведен институт Генералног инспектора који би био знатно независнији у раду у односу на садашњу унутрашњу контролу Агенције и изменити одредбе Закона о основама уређења служби безбедности Републике Србије које се односе на Савет за националну безбедност, тако да се обезбеди да у раду овог тела учествује Министар спољњих послова, као и то да Савет подноси редован извештај о свом раду Скупштини.

У циљу постизања самосталности у раду парламентарца неопходно је променити уставну одредбу по којој странке могу са посланицима закључити уговор о бланко оставкама.

14. Закључак

Са изградњом система демократске цивилне контроле служби безбедности у Републици Србији није се започело одмах након 5. октобра 2000. године.

Основни закон је Закон о основама уређења служби безбедности из 2007. године који је заменио Закон СРЈ о службама безбедности из 2002. године. Исте 2002. године је донет и садашњи Закон о Безбедносно-информативној агенцији, док су ВОА и ВБА регулисане законом из 2009. године.

Није тешко претпоставити колико је важан политички фактор када се посматрају службе безбедности и то из два главна разлога:

Један је тај да се на основу безбедносних информација доносе врло важне политичке одлуке;

Други разлог нам пружа наша ближа и даља политичка историја да се преко ових служби врло често утиче на политичке противнике, али и на неке сегменте друштва попут медија или судства. Зато је и лако претпоставити да ће било које даље законске измене у овој области захтевати веома јасну политичку вољу.

Апсолутни приоритет у наредном периоду треба бити јачање како овлашћења тако и капацитета Одбора за одбрану и безбедност (односно са новим сазивом Народне скупштине, Одбора за контролу служби безбедности) Народне скупштине. Садашња ограничења чланова Одбора у вези приступа информацијама од стране служби безбедности треба преиспитати. Да би чланови Одбора за безбедност „склопили” целокупну „слику” о раду служби, нарочито поводом извештаја који им службе достављају, морали би да буду у могућности да имају увид у сваку информацију без обзира на степен тајности. То је међутим, спречено Законом о основама уређења служби безбедности, који таксативно набраја информације, односно документе које садрже одређене информације а које народни посланици – чланови Одбора не могу тражити од служби.

На крају, да би се учврстила врховна контролна функција парламента неопходно је укључити представнике Одбора у рад Савета за националну безбедност. Такође, требало би размислити о томе, да надлежан скупштински одбор сваки пут подноси извештај Скупштини када му службе безбедности подносе извештај – значи два пута годишње. Друга група предстојећих изазова се односи на овлашћења служби безбедности наспрам права приватности грађана. Нејасне су одредбе које говоре о посебним мерама и поступцима које су на располагању службама, а ни одредбе које се тичу процедуре њиховог одобравања од стране судске власти нису много прецизније. Пре свега, требало би сузити број кривичних дела за које се могу користити посебне мере и поступци јер долази до њиховог пораста. А ткође, неопходно је законско уједначавање БИА, ВБА и ВОА у ширем смислу.

Потребно је, такође, унапредити систем унутрашње контроле служби безбедности. Посебно треба прописати услове за делотворну заштиту тзв. „узбуњивача” који долазе из самих служби.

Треба нагласити да је досадашња пракса законодавца у писању закона из ових области била да се јавна расправа или не организује или се веома кратко времена предвиди за тако нешто, а што је супротно прописима предвиђеним Правилником о раду Владе у вези са спровођењем јавне расправе.

Квалитет будућих законских предлога ће зависити од обима укључености различитих заинтересованих страна, како из јавног тако и из невладиног сектора. Најбољи пут је можда транспарентни рад на Белој књизи⁵⁰ која би поставила оквир и правце даљег јачања и унапређења система демократске цивилне контроле служби безбедности.

⁵⁰ Види: <http://www.rsjp.gov.rs/savet-stranah-investitora-fic>

14. Литература

1. Бајагић, М. (2003), *Реформа служби безбедности*, Београд,
2. Глишић, Ј., Демократска цивилна контрола оружаних снага- савремене теоријске расправе, ЦЦБО, Београд, 2005.
3. Драгишић, З. *Безбедносни менаџмент*, Факултет безбедности, Београд.
4. Закон о Безбедносно-информативној агенцији, „Службени гласник РС“, бр.42/02
5. Закон о Војнобезбедносној и Војнообавештајној агенцији, „Службени гласник РС“, бр. 88/09
6. Закон о основама уређења служби безбедности Републике Србије, „Службени гласник РС“, бр. 116/07
7. Закон о Народној скупштини, „Службени гласник РС“, бр. 9/10
8. Закон о слободном приступу информација од јавног значаја, „Службени гласник РС“, бр. 120/04 и 54/07
9. Закон о службама безбедности Савезне Републике Југославије „Службени лист СРЈ“, бр. 37/2002
10. Закон о кривичном поступку, „Службени гласник РС“, бр.72/09
11. Закон о заштитнику грађана, „Службени гласник РС“, бр. 79/2005 и 54/2007
12. Закона о државној ревизорској институцији, „Службени гласник РС“, бр. 101/05, 54/07 и 36/10.
13. Званични сајт Безбедносно–информативне агенције <http://www.bia.gov.rs/rsl/o-agenciji/organizaciona-struktura.html>
14. Званични сајт Војнобезбедносне агенције www.vba.mod.gov.rs
15. Званични сајт Републичког секретеријата за јавне политике <http://www.rsjp.gov.rs/savet-stranah-investitora-fic>
16. Интернет презентација Заштитник грађана <http://www.ombudsman.rs/>
17. Интернет презентација Народе скупштине Републике Србије <http://www.parlament.gov.rs/>
18. Интернет презентација Повереника за информације од јавног значаја и заштитуподатака о личности <http://www.poverenik.rs/>
19. Кековић, З. *Системи безбедности*, Факултет безбедности, Београд, 2011.
20. Лазих, Р. (2014) *Контрола служби безбедности у Србији*
21. Hans, Born, *Democratic Oversight of the Security Sector: What Does it Mean?*, DCAF, Working paper No 9, Geneva, April 2002.
22. Митровић, М. *Контрола служби безбедности у Србији*. Мастер рад. Факултет безбедности, Београд, 2014
23. Миленковић, Д., Копривица, С., Тодоровић, В., *Контрола служби безбедности*, Београд
24. Милков, Д., *Управно право III – контрола управе*, Правни факултет, Нови Сад 2012
25. *Parliamentary Oversight of the Security Sector*, Geneva Centre of Democratic control of armed Forces, Inter-Parliamentary Union, Geneva, 2003
26. Пословник Народне скупштине “Службени гласник РС“, бр. 52/10 и 13/11

27. Петровић П., *Надзор служби безбедности на Западном Балкану*, случај Србија, Женевски центар за контролу оружаних снага/Београдски центар за безбедносну политику, Београд, 2012.
28. Стајић, Љ., Гађиновић, Р., *Увод у студије безбедности*, Драслар партнер, Београд, 2007.
29. Стајић, Љ., *Основи система безбедности*, Правни Факултет, Нови Сад, 2015.
30. Устав Републике Србије, „Службени гласник РС“, бр. 98/06